

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

КАН ЮРІЙ БОРИСОВИЧ

УДК 37.035: 379.85 (043.3)

**ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ
У ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія та методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Херсонському державному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Херсон.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
ШИПКО Андрій Леонідович,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ШОРОБУРА Інна Михайлівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент
МОЇСЄЄВ Сергій Олександрович,
КВНЗ "Херсонська академія неперервної освіти" Херсонської
обласної ради,
завідувач кафедри методики виховної роботи.

Захист відбудеться 19 квітня 2012 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: зала засідань (каб. № 30), вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий "14" березня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. На сучасному етапі розвитку незалежної України одним із найважливіших завдань системи загальної освіти, реформування якої здійснюється у напрямку інтеграції в Європейський освітній простір, є виховання високодуховної та всебічно розвинутої особистості як активного громадянина держави, здатного до постійного самовдосконалення, із соціально визначеними ціннісними орієнтирами, прагненнями до взаємодії з іншими людьми та належною культурою поведінки. Проте підготовка учнів до життя ускладнюється тими негативними процесами, що відбуваються останнім часом у країні загалом та в школі зокрема. Через вади виховання слабо розвиваються емоційно-почуттєва, інтелектуальна та волява сфери учнів; у духовному розвитку спостерігається розмитість життєвих орієнтирів; стала загрозливою для суспільства девальвація загальнолюдських цінностей; для значної частини школярів властивим є стан соціальної інфантильності й песимізму. Все зазначене актуалізує проблему виховання культури міжособистісної взаємодії учнів та їх адаптованості до різних колективів (груп).

У сучасних умовах змінюється вплив суспільства на особистість: розвиваються стосунки конкуренції і втрачається досвід кооперування зусиль, індивідуалізм породжує кризу в сфері взаємодопомоги та співпраці; молодь стає байдужою до чужих проблем, замкненою і жорстокішою. Комерціалізація освітньої сфери обмежує доступ учнів до закладів позашкільної освіти, а відтак і до взаємодії школярів. Водночас із зазначеними негативними тенденціями проявляються й позитивні зрушення, коли суспільство стає відкритішим і толерантнішим до прояву індивідуальності, хоча за таких умов учень має здійснити вибір орієнтирів власної поведінки, що зазвичай супроводжується значним стресогенним навантаженням.

Вирішальною умовою суспільного розвитку є продуктивна взаємодія між людьми, їх уміння зрозуміти позицію інших суб'єктів суспільного процесу, що передбачає у закладах освіти посилення уваги до внутрішнього світу дитини, особливе місце в якому посідає культура її спілкування та взаємодії. Більшість морально-етичних, дисциплінарних чи кримінальних проблем у суспільстві знаходяться в площині міжособистісних відносин. Суперечності й непорозуміння як основа конфліктів погіршують психічний стан несформованої особистості. Тому проблема формування міжособистісних стосунків як умова запобігання таким явищам продовжує бути актуальною.

Виховання культури міжособистісних відносин учнів основної школи потребує насиченої відповідальністю педагогічної роботи. Саме цим вимогам відповідає туристсько-краєзнавча діяльність (надалі – ТКД) дітей, під час реалізації якої педагоги мають потенційні можливості для організації кваліфікованого психолого-педагогічного впливу на своїх вихованців, здійснення диференційованої особистісно-орієнтованої освіти та емоційно-особистісного формування їх

внутрішнього світу в умовах позаурочної роботи.

Проведений аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про певні здобутки у вивченні міжособистісних стосунків таких учених, як В. Агєєв, Л. Гозман, І. Попович, М. Савчин (психологія міжособистісних та міжгрупових стосунків), Є. Головаха, Н. Паніна (психологія людських взаємин), О. Єршов, М. Коган, Я. Коломинський, М. Обозов, Б. Паригін (міжособистісні конфлікти у колективі та у міжсуб'єктних стосунках), В. М'ясищев, В. Трусков (психологія міжособистісного впливу), О. Бодальов, Є. Руденський, Є. Цуканова (проблеми міжособистісного спілкування).

ТКД дітей та молоді є предметом дослідження багатьох вітчизняних педагогів-науковців – О. Колотухи, Є. Копилець, Ю. Поліщука, Л. Устименко (організація дитячо-юнацького туризму), А. Шипка та Ю. Грабовського (морально-патріотичне та трудове виховання засобами туризму), С. Фокіна (туризм як чинник розвитку пізнавальної активності учнів) та ін. Окремі аспекти використання туризму у вихованні сучасної молоді досліджували Т. Вайда, М. Соловей, Я. Треф'як, О. Тімець, В. Шульженко та ін.

Корисними для дослідницької роботи є наукові надбання зарубіжних учених та фахівців, які вивчали питання формування культури людських стосунків (Е. Берг, Г. Гегель, К. Левін, А. Маслоу, А. Міллер, Д. Томсон, З. Фройд, Е. Фром, Е. Холл та ін.).

Спроби науковців вирішити різні аспекти цієї складної проблеми наштовхуються на низку суперечностей, зокрема між: 1) високими темпами розвитку сучасної освіти й повільними змінами у вихованих процесах, недостатньою увагою до діяльності позашкільних навчальних закладів; 2) декларуванням соціальних цінностей і відсутністю обґрунтованих науково-педагогічних основ їх реального формування; 3) потребою підвищення якості виховної роботи з учнями та низьким рівнем фахової готовності до цієї роботи самих педагогів.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість зумовила вибір теми дисертаційного дослідження: **«Виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-красназавчій діяльності»**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до завдань Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 583. Дослідження проведено згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи Херсонського державного університету, у якому передбачено вивчення проблеми «Провідні тенденції підготовки фахівців у галузі освіти в контексті Болонського процесу» (державний реєстраційний номер 0109U002277), що є одним із пріоритетних наукових напрямків вищого навчального закладу.

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 7 від 02.02.2009 р.) та узгоджено у міжвідомчій Раді з координації

наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 21 лютого 2009 року).

Об'єктом дослідження є виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності.

Предмет дослідження – виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи в процесі організації туристсько-краєзнавчій діяльності.

Мета дослідження – обґрунтувати та експериментально перевірити систему виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-краєзнавчій діяльності.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1) на основі аналізу філософської, педагогічної, соціологічної та психологічної літератури уточнити сутність, зміст і структуру культури міжособистісної взаємодії;

2) конкретизувати критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного особистісного утворення;

3) розробити модель педагогічної системи виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-краєзнавчій діяльності;

4) експериментально перевірити ефективність обґрунтованої системи.

Для розв'язання дослідницьких завдань використано комплекс взаємодоповнюючих **методів дослідження**, зокрема: *теоретичних* (системний аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури, нормативно-правових актів; проблемно-цільовий аналіз результатів досліджень; систематизація та узагальнення одержаної інформації для дослідження сутності, структури і змісту культури міжособистісної взаємодії; синтез знань, теоретичне моделювання, спрямоване на розробку системи виховного впливу на учасників туристських об'єднань; порівняння та моніторинг, що дали змогу перевірити ефективність впровадження експериментальної моделі); *емпіричних*: діагностичні (спостереження, експертне оцінювання; анкетування, тестування, бесіди); педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний); створення педагогічних ситуацій морально-етичного змісту в умовах факультативу, спецкурсу та гуртка для визначення рівнів сформованості особистісного утворення дітей; узагальнення передового педагогічного досвіду; *математичної статистики*: якісна та кількісна статистична обробка отриманих експериментальних результатів здійснювалася за допомогою Excel 7.0 та SPSS Statistics 17.0 в ОС Windows^{XP} з використанням необхідних методів (λ -критерію Колмогорова-Смірнова – для визначення можливості використання параметричних/непараметричних методів; U-критерію Манна-Уїтні (Manna-Whitney) та H-критерію Краскала-Уоллеса (Kruskal-Wallis H) – для встановлення статистичної достовірності відмінностей між показниками рівнів сформованості особистісного утворення; коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (r_s) – для встановлення залежностей (взаємовпливу) між досліджуваними критеріями; критерію рівності дисперсій Левіна та t-критерію Стюдента – для встановлення достовірності відмінностей у контрольних й

експериментальних групах.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі туристських гуртків при загальноосвітніх навчальних закладах м. Херсона та Херсонської області. Всього до експериментальної роботи було залучено 600 учнів основної школи. У формувальному етапі експерименту брала участь 101 дитина (49 – у контрольних групах, 52 – в експериментальних).

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що

- вперше теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено систему виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-краєзнавчій діяльності та відображено її у моделі, у якій взаємопов'язані цільовий (мета, підпорядкована соціальному замовленню держави), змістовий (знання про форми і способи взаємодії, збагачення ціннісних орієнтацій позитивної поведінки), процесуальний (форми, методи засоби й етапи виховання членів туристського гуртка), управлінський (корекція, контроль, прогнозування діяльності) блоки; психолого-педагогічні умови реалізації досліджуваного процесу (опора на особистісні цінності, пізнавальні інтереси школярів та туристські традиції гуртка; максимальне використання виховних можливостей позаурочної (гурткової) діяльності для безпосередньої комунікації між учнями; доцільне поєднання традиційних та інноваційних організаційних форм і методів суспільно активної діяльності гуртківців), діагностичний інструментарій та результат;

- конкретизовано критерії (емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та мотиваційно-регульовальний) та показники рівнів (високий, достатній, середній, номінальний) вихованості культури міжособистісної взаємодії;

- уточнено сутність, особливості змісту і структуру культури міжособистісної взаємодії школярів, у якій взаємопов'язані мотивація, комунікативна спрямованість, досвід, типологічні особливості та форми відображення;

- подальшого розвитку набули форми і методи комплексного впливу на формування особистості дитини.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці програм роботи туристського гуртка «Освітній туризм»; факультативного курсу «Туристсько-краєзнавча діяльність в школі: міжособистісні взаємовідносини та культура поведінки»; спецкурсу «Дитячий туризм»; семінарів-практикумів «Туристсько-краєзнавча діяльність: сучасні педагогічні підходи щодо виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи» для інструкторів шкільного туризму та «Суспільство – батьки – учень: гармонізація взаємовідносин та культура взаємодії» для батьків; навчально-методичного посібника «Діагностика та педагогічні технології виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи – членів туристських об'єднань» із рекомендаціями щодо застосування педагогічних технологій, орієнтованих на

виховання особистісного утворення дітей у туристських об'єднаннях.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження, висновки і методичні рекомендації впроваджено в навчальний процес Чорнобаївського навчально-виховного комплексу Білозерського району Херсонської області (довідка № 12 від 11.01.2012 р.), ЗОШ I–III ступенів м. Херсона № 57 (довідка № 01-11/11 від 20.01.2012 р.), № 13 (довідка № 227/01-21 від 29.12.2011 р.) та № 3 м. Берислава Херсонської області (довідка № 501/78 від 20.01.2012 р.); Херсонського фізико-технічного ліцею Херсонської міської ради (довідка № 11 від 20.01.2012 р.) та Херсонського ліцею Херсонської обласної ради (довідка № 454 від 28.12.2011 р.), окремі підходи щодо організації спортивно масової роботи були використані протягом 2006-2011 рр. у роботі методичного об'єднання вчителів та керівників фізичного виховання навчальних закладів Херсонської області при управлінні з фізичного виховання та спорту Комітету з фізичного виховання та спорту МОНмолодьспорту України (довідка № 26/1 від 17.01.2012 р.), на курсах підвищення кваліфікації вчителів фізичного виховання й тренерів-викладачів ДЮСШ на базі КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка № 01-08 від 01.02.2012 р.), в позаурочній роботі ЗОШ I–III ступенів м.Херсона № 28 (довідка №12 від 23.01.2012 р.), № 44 (довідка № 583-а від 29.12.2011 р.), № 56 (довідка № 689 від 30.12.2011 р.) та спеціалізованої ЗОШ № 24 (довідка № 01-14/20 від 23.01.2012 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження висвітлювались у доповідях і виступах на науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародних – «Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2008, 2009); Всеукраїнських – «Актуальні проблеми юнацького спорту» (Херсон, 2008, 2010, 2011), «Вища школа України в умовах глобалізації та інтеграції» (Черкаси, 2008), «Проблеми запобігання правопорушенням у молодіжному середовищі» (Херсон, 2009); «Запобігання насильству та екстремізму в молодіжному середовищі» (Херсон, 2011); регіональних – обласній науково-методичній конференції «Превентивне виховання дітей та молоді: реалії та перспективи» (Херсон, 2010); на засіданнях кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету (2008–2011 рр.), методичних об'єднаннях фахівців фізичного виховання Херсонської області при управлінні з фізвиховання та спорту Комітету з фізвиховання та спорту МОНмолодьспорту України (2003–2011 рр.).

Публікації за темою дисертації. Основні теоретичні положення та результати дослідження відображено у 14 одноосібних публікаціях автора, у тому числі 8 статей – у фахових наукових виданнях, 5 тез доповідей – у матеріалах конференцій, 1 – навчально-методичний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладений на 183 сторінках. Робота містить 19 рисунків та 10 таблиць загальним

обсягом 14 сторінок. Список використаних джерел містить 236 найменувань, з яких 8 – іноземною мовою. Дисертацію доповнюють додатки на 56 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 266 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано його методологічні засади, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, вказано застосовані методи для вирішення поставлених завдань, подано відомості про експериментальну базу, апробацію і впровадження основних результатів.

У першому розділі – **«Соціально-педагогічні основи виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи»** – здійснено аналіз ключових наукових категорій та понять дослідження; розглянуто сутність і особливості виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи як соціально-педагогічної проблеми; визначено компоненти цього особистісного утворення у дітей.

На основі теоретичного вивчення проблеми, зокрема, соціально-філософських та психолого-педагогічних аспектів виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи, зроблено висновки про недостатньо розкритий у наукових джерелах навчально-виховний зміст цього феномена у позаурочній (туристсько-краєзнавчій) діяльності, декларативне проголошення морально-етичних пріоритетів освітньої діяльності, потреб щодо їх удосконалення у практиці загальноосвітньої школи.

Проблема виховання культури міжособистісних відносин має міждисциплінарний та міжгалузевий характер, оскільки є предметом вивчення та об'єктом врегулювання багатьох наук. На основі проведеного аналізу вчень про культуру людських взаємин визначено її спільну основу (загальнолюдський гуманний характер взаємин, повага до людини, дотримання у взаєминах соціальних норм та християнських суспільних цінностей), яка збагачувалася протягом багатьох епох різними поглядами та ідеями. Важливим є дослідження феномена міжособистісної взаємодії в умовах туристського об'єднання у взаємозв'язку з такими чинниками як групові цінності, моральні норми та соціальні ролі тощо.

На основі теоретичного вивчення змісту понять «культура», «міжособистісна взаємодія» культуру міжособистісної взаємодії учнів основної школи ми визначаємо як багатоаспектний соціально-психологічний феномен, під яким розуміємо сформоване особистісно-комплексне утворення школяра, котре характеризується системою індивідуальних властивостей та забезпечує свідоме гармонійне поєднання його духовного світу із зовнішнім соціальним середовищем, сприяє успішній комунікації особи у колективній діяльності.

На основі аналізу психодинамічної структури особистості в науковій літературі та сучасних досліджень багатьох учених (А. Ковальова, К. Платонова, С. Рубінштейна, М. Кагана та ін.), власних наукових розвідок виділено такі компоненти культури міжособистісної взаємодії: 1) мотивація; 2) комунікативна спрямованість; 3) досвід (знання, вміння, навички); 4) типологічні особливості та форми відображення. Їх взаємозв'язок у структурі особистості забезпечує здатність до ефективного виконання учнем у процесі міжособистісної взаємодії низки важливих соціальних функцій (посередницької, коригувальної, регулювальної та ін.).

Серед чинників, що впливають на виховання культури міжособистісної взаємодії, виокремлено необхідність: 1) всебічного вивчення вікових психофізіологічних та індивідуальних особливостей розвитку учнів основної школи; 2) дотримання в організації виховної роботи системи вимог філософського та загальнонаукового рівня, дидактичних та специфічних принципів туристської діяльності; 3) забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учнями, між школярами і керівником гуртка для налагодження безпосередньої комунікації між гуртківцями, їх взаємонавчання та взаємодії тощо. Виховання культури міжособистісної взаємодії учнів успішно реалізується за умови комплексного підходу до його організації, раціонального використання різних форм та методів позаурочної (факультатив, спецкурс) та ТКД, об'єднаних спільною метою.

Розглянуті теоретико-методологічні основи, організаційно-методичні засади та важливі чинники формування взаємин між школярами є підґрунтям для розробки системи виховання культури міжособистісної взаємодії членів туристських об'єднань.

У другому розділі – «**Система виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-красознавчій діяльності**» – на основі аналізу фахової літератури та емпіричних досліджень розроблено модель системи, визначено особливості педагогічного потенціалу гурткової (туристської) діяльності щодо формування досліджуваного феномена в учнів, що реалізується у специфічному виховному середовищі. Виховання цього психологічного утворення розглядається як цілеспрямована організаційно-діяльнісна система взаємодії суб'єктів позанавчального процесу, в якій актуалізуються розвиток особистісних комунікативних і морально-етичних якостей, орієнтованих на оволодіння учнями загальноосвітнього навчального закладу соціальними зразками суспільно визначеної колективної взаємодії.

Педагогічний потенціал *ТКД* як сензитивна форма та дієвий чинник виховання культури взаємовідносин гуртківців розкривається безпосередньо через обґрунтовану модель системи виховання культури міжособистісної взаємодії в умовах туристського об'єднання (див. рис.1), яка включає у себе сукупність взаємодоповнюючих специфічних видів навчально-виховної діяльності та характеризується такими можливостями для вдосконалення цього особистісного утворення:

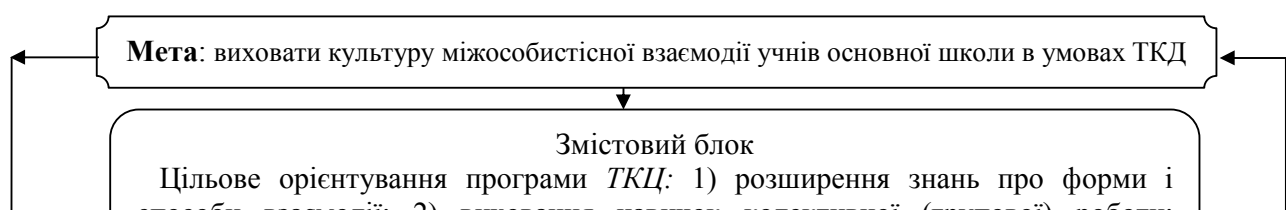

Рис. 1. Модель системи виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи в умовах туристського об'єднання

- 1) забезпечує досягнення комплексу поставлених комунікативних цілей шляхом реалізації

виховної функції через колектив туристського гуртка, авторитет і професіоналізм керівника походу; 2) створює умови для конструктивного спілкування учнів на практичних заняттях туристського об'єднання, налагоджує їх безпосередню взаємодію під час походів, подорожей, екскурсій; розкриває особистісну культуру взаємовідносин особистості через її ставлення до виконання гуртківцем громадських доручень і обов'язків змінного посадового інструментування; 3) формує практичний досвід міжособистісної взаємодії (здійснення вітальних дій та вчинків у колективній діяльності, знаходження способів розв'язання конфліктних ситуацій); 4) мотивує потребу до взаємодії у всій сукупності її проявів (позитивних – для наслідування, негативних – для уникнення допущених товаришами помилок у майбутньому); 5) встановлює комфортний емоційний тон у міжособистісних відносинах, закріплює стійкі стереотипи ефективної колективної взаємодії через позитивні емоції та оптимістичний мікроклімат туристської групи, однакові умови для всіх учнів.

Модель системи виховання культури міжособистісної взаємодії гуртківців передбачає наявність чіткої науково обґрунтованої мети, підпорядкованої державному соціальному замовленню, дотримання сприятливих психолого-педагогічних умов (опора на особистісні цінності, пізнавальні інтереси школярів та туристські традиції гуртка; максимальне використання потенційних можливостей позаурочної (гурткової) діяльності для безпосередньої комунікації між дітьми; доцільне поєднання традиційних та інноваційних організаційних форм і методів суспільно активної діяльності гуртківців), взаємозв'язок цільового, змістового, процесуального блоків, блоку управління та результату.

Реалізація пропонованої структурно-функціональної моделі базується на загальнопедагогічних принципах (діяльнісно-особистісний підхід, активний характер навчання та мислення, комплексний вплив на виховання підлітка, актуалізація попереднього соціального досвіду) і специфічних вихідних положеннях *ТКД* (неперервність, прогностичність, динамічність й інтегративність змісту, методів і організаційних форм взаємодії, індивідуальних особливостей підлітків, створення виховного середовища).

Основними шляхами оптимізації міжособистісної взаємодії у *ТКД* запроваджено наступні: 1) практичні заняття факультативу та спецкурсу комунікативної спрямованості з відповідною тематикою; 2) групова робота, інтерактивні вправи і завдання та комунікативні тренінги, посадове інструментування; ділові й рольові ігри, орієнтовані на активне спілкування та вирішення різноманітних соціальних міжособистісних конфліктних ситуацій; 3) підвищення педагогічної майстерності батьків шляхом їх участі у педагогічному семінарі та подальше залучення до виховної роботи в умовах походів вихідного дня та екскурсій; 4) удосконалення фахової підготовки керівників гуртків за допомогою системи методичних семінарів; 5) виховний вплив на

гуртківця через реалізацію міжпредметних зв'язків із циклом гуманітарних дисциплін, залучення дітей до науково-дослідницької роботи з відповідної тематики.

Визначено критерії вихованості культури міжособистісної взаємодії та їх показники: 1) для емоційно-ціннісного критерію – комунікативна спрямованість, діловитість, ставлення до людей, ставлення до себе, чесність, які об'єднані в активну складову, та негативізм, поступливість, залежність, конформізм, чуйність, які об'єднані в реактивну складову компонента; 2) когнітивний критерій характеризується такими показниками, як розуміння суті поняття «культури міжособистісної взаємодії», усвідомлення її ознак, функцій та соціального значення; самооцінка та оцінка іншими (в інших) даного особистісного утворення гуртківця; очікування дій (поведінки) від інших осіб; значення товаришів для учня, впевненість у них; обізнаність із їх способом життя; 3) діяльнісно-практичний критерій визначався такими показниками, як активність учня у наданні допомоги та вибір певних її форм; бажані для особистісної самореалізації види діяльності; безпосередня участь у спільних заходах туристського об'єднання; виконання громадських доручень у гуртку згідно з посадами адміністративно-господарчого та краєзнавчого блоків; внесення пропозицій щодо покращення взаємодії дітей у роботі гуртка); 4) мотиваційно-регулювальний критерій характеризувався такими показниками, як статус гуртківця в групі; ставлення учня до товаришів і гуртка загалом; соціометричний статус дитини; коефіцієнт самооцінки; мотиви вибору товаришів.

Виокремлено чотири рівні вихованості культури міжособистісної взаємодії:

- 1) високий (характеризується чітким проявом показників якостей культури);
- 2) достатній (в основному показники проявляються у більшості гуртківців, але вимагають певних зусиль педагогів та самих підлітків щодо їх удосконалення);
- 3) середній (в учнів спостерігаються лише задатки визначених якостей);
- 4) номінальний (визнані якості культури майже не проявляються).

Ураховуючи педагогічні можливості ТКД як освітньо-виховного засобу, зроблено висновок про ефективність туристських об'єднань щодо виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи.

У третьому розділі – **«Дослідно-експериментальна перевірка системи виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-краєзнавчій діяльності»** – проаналізовано зміст і висвітлено результати констатувального та формувального етапів експерименту, проведеного на основі розробленої моделі системи виховання культури міжособистісної взаємодії; здійснено порівняння результатів.

Всього в констатувальному експерименті брало участь 600 учнів основної школи. Констатувальний експеримент проводився на базі загальноосвітніх шкіл № 13, 24, 28, 44, 56, 57 м. Херсона, Херсонського ліцею Херсонської обласної ради, Херсонського фізико-технічного ліцею,

Чорнобаївського навчально-виховного комплексу Білозерського району, Бериславської ЗОШ № 3 (Херсонська область), а також з масивом членів туристських об'єднань з різним віком (учні 5–8 класів), які було в подальшому визначено як експериментальні (52 особи) та контрольні групи (49 осіб).

За результатами експерименту встановлено, що тільки 11,5% учнів експериментальних та 10,2% контрольних груп мають високий рівень прояву культури міжособистісної взаємодії. Більшість учнів знаходяться на середньому (відповідно 38,5% опитаних школярів експериментальних і 36,7% контрольних груп) і достатньому (28,9% і 30,6%) рівнях сформованості означеної якості. Значна частина опитаних має номінальний рівень – відповідно 21,1% опитаних у ЕГ та 22,4% у КГ. Такий розподіл серед рівнів комунікативної культури підлітків насамперед пояснюється відсутністю ґрунтовної теоретичної (морально-етичної та культурологічної) підготовки учнів основної школи; низьким рівнем життєвого досвіду підлітків; певними вадами виховання та ін. Проведений констатувальний етап експерименту в цілому підтвердив, що сучасні морально-етичні цінності учнів основної школи є недостатньо розвинутими, потребують подальшого вдосконалення складових елементів культури міжособистісної взаємодії. Виявлені вади у вихованні зумовили реалізацію комплексного підходу щодо вдосконалення системи виховання комунікативної культури у позаурочній (гуртковій) діяльності.

Експериментальна робота реалізовувалася протягом декількох етапів: пропедевтичного (опанування системою важливих морально-етичних знань і вмінь), мотиваційно-стимуляційного (удосконалення мотиваційної сфери у процесі позаурочної навчально-виховної діяльності), когнітивно-процесуального (забезпечення самостійного поповнення необхідних морально-етичних і соціальних знань), рефлексивного (розвиток рефлексії, зміцнення міжособистісних контактів).

Програмою експерименту передбачено використання під час занять туристського гуртка активних методів виховання (комунікативні тренінги, ділові ігри, індивідуальні завдання, виховні бесіди), залучення учнів до активної участі в життєдіяльності гуртка через розподіл посадових обов'язків згідно з розробленими краєзнавчими та адміністративними посадами; додаткове залучення учасників експерименту до роботи комунікативно зорієнтованого факультативу та вивчення спецкурсу з туристської тематики; комплексну співпрацю батьків та педагогів щодо виховання підлітків в умовах позаурочної роботи, цілеспрямовану підготовку цих суб'єктів до взаємодії з дітьми шляхом їх участі у педагогічних семінарах-практикумах для підвищення своєї педагогічної майстерності.

Аналіз результатів дослідження засвідчив достатню ефективність розробленої комплексної системи виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи в умовах ТКД. Її впровадження позитивно відобразилося на підвищенні рівнів цього особистісного утворення.

Культура міжособистісної взаємодії як невід’ємна складова поведінки та відносин учнів зумовлювалась як внутрішніми утвореннями (компонентами), так і зовнішніми факторами (особливостями ТКД, їхнім впливом на суб’єкти виховання). Зазначені чинники дали можливість удосконалити соціальну поведінку дітей у процесі їх міжособистісної взаємодії у туристському гуртку: змістові характеристики особистісного утворення впливали на міжособистісну взаємодію гуртківців не тільки ситуативно під час практичних занять (тренувань) чи в туристських походах, а й стабілізували соціально-психологічний клімат групи, відносини зі своїми товаришами у школі, підвищили результати навчання й поведінки, особливо з предметів, дотичних до ТКД.

Зміни в рівнях культури міжособистісної взаємодії членів туристських гуртків за результатами формувального етапу експерименту відображено на рис. 2

Порівняльний аналіз результатів констатувального і формувального етапів експерименту засвідчив, що якісні характеристики динаміки прояву рівнів культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи як за визначеними компонентами, так і за особистісним новоутворенням у цілому в експериментальних групах статистично вищі, ніж у контрольних.

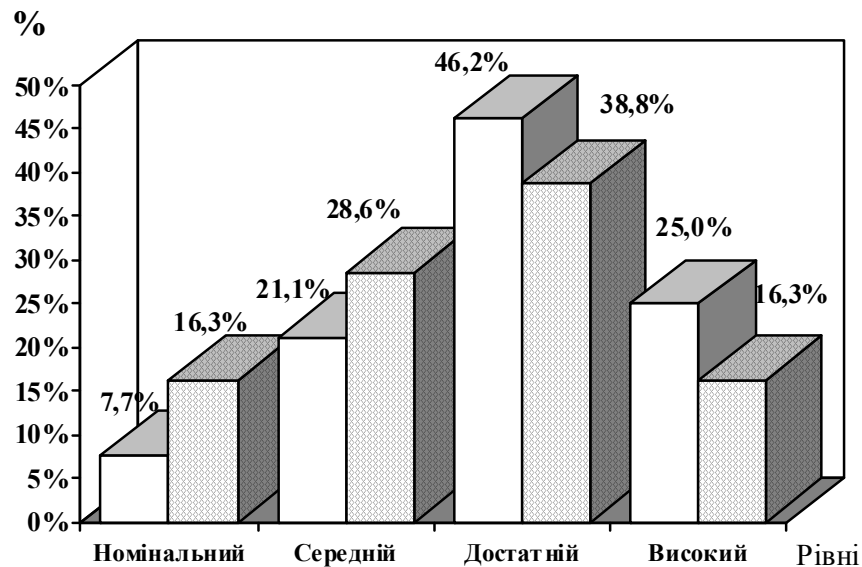

Рис. 2. Рівні вихованості культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи (формувальний етап експерименту),
де □ – експериментальні групи; ▣ – контрольні групи

Виявлено, що протягом першого року занять учнів у туристському гуртку оптимізація виховання культури міжособистісної взаємодії сприяла їх ефективній адаптації до нових вимог під час тренувань, практичних занять в умовах позаурочної роботи та участі в походах вихідного дня, проходженню складних маршрутів за допомогою досвідчених гуртківців, зміцненню

самодисципліни та дотриманню традицій гуртка, виконанню доручень відповідно до власних інтересів тощо; на другому – створювала сприятливі умови для усвідомленого виконання обов'язків адміністративно-господарського чи краєзнавчого блоку посад, завдань або надання допомоги іншим дітям, сприяла активній участі у колективних заходах, виникненню стійких дріад чи тріад на основі спільних інтересів та емоційних зв'язків; на третьому – значною мірою впливала на підвищення якісних змістових характеристик міжособистісної взаємодії, ефективності колективної діяльності під час виконання поставлених завдань чи надання допомоги без зовнішнього спонукання педагога-інструктора); на четвертому – сприяла позитивному впливу на стабілізацію мікрогруп гуртка, забезпечувала формування колективу однодумців з яскраво вираженими особистостями-лідерами.

Результати порівняльного аналізу динаміки вихованості культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи (членів туристських гуртків) наведені у табл. 1.

Узагальнення отриманих результатів свідчить, що показники прояву визначених критеріїв культури міжособистісної взаємодії учнів туристських гуртків мають неоднаковий приріст. Необхідно відзначити значні рівномірні позитивні зміни між рівнями культури міжособистісної взаємодії членів туристських гуртків: зменшення кількості гуртківців на середньому та номінальному рівнях (відповідно – 17,4% та – 13,4% в експериментальних та 8,1% і 6,1% у контрольних групах), а також зростання кількості підлітків з високим та достатнім рівнями, де приріст їх питомої ваги склав відповідно на +13,5% і +17,3% в експериментальних та +6,1% й 8,2% в контрольних групах. Таким чином, комплексний підхід до реалізації пропонованої моделі виховного впливу дав змогу підвищити в учнів рівень вихованості всіх компонентів культури міжособистісної взаємодії.

Таблиця 1

Динаміка рівневих характеристик вихованості
культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи

Рівні Групи	номінальний, %			середній, %			достатній, %			високий, %		
	КЕ	ФЕ	Δ	КЕ	ФЕ	Δ	КЕ	ФЕ	Δ	КЕ	ФЕ	Δ
Експериментальні	21,1	7,7	-13,4	38,5	21,1	-17,4	28,9	46,2	+17,3	11,5	25,0	+13,5
Контрольні	22,4	16,3	-6,1	36,7	28,6	-8,1	30,6	38,8	+8,2	10,2	16,3	+6,1
Р, %	1,3	8,6	7,3	1,8	7,5	9,3	1,7	7,4	9,1	1,3	8,7	7,4

де: КЕ – констатувальний етап; ФЕ – формувальний етап експерименту, Р – різниця у показниках між експериментальними та контрольними групами, Δ – різниця у показниках в одних і тих же групах до і після експерименту.

Експериментально підтверджено, що складові компоненти культури міжособистісної взаємодії позитивно корелюють між собою, що обумовлено особливістю ТКД – можливістю реалізувати себе у будь-якому виді діяльності залежно від особистісних інтересів, якостей, здібностей та бажань; практична робота під час тренувань та занять у туристському гуртку суттєво залежить від злагоджених дій двох і більше учнів (вивчення техніки туризму, подолання природних перешкод чи інших проблем). Уміння злагоджених дій, навички покладатися у складних ситуаціях на товаришів ефективно впливають на пізнавальну сферу – гуртківці швидше і більш глибоко розуміють загальноприйняті правила ТКД, необхідність дотримання гурткових традицій, норм, що відображується у бажанні ґрунтовно засвоювати навчальний матеріал факультативу та спецкурсу з туризму, уникати міжособистісних конфліктів, підтримувати морально-психологічний клімат гуртка.

Проведене дослідження забезпечило можливість сформулювати такі загальні **висновки**:

1. За результатами аналізу філософських, соціологічних, психологічних і педагогічних джерел, присвячених культурі міжособистісної взаємодії, вивчення досвіду роботи позашкільних закладів туристсько-краєзнавчого профілю з'ясовано, що досліджувана діяльність сприяє підготовці підлітків до життя, формуванню їх як активних громадян держави. Поняття «культура міжособистісної взаємодії учнів основної школи» ми розуміємо як багатоаспектний соціально-педагогічний феномен – сформоване інтегральне особистісне утворення школяра, котре характеризується системою індивідуальних властивостей, забезпечує свідоме гармонійне поєднання його духовного світу із зовнішнім соціальним середовищем та сприяє успішній комунікації у колективній діяльності. Його структура передбачає поєднання таких компонентів: мотивація; комунікативна спрямованість; досвід (знання, вміння, навички); типологічні особливості та форми відображення.

2. На основі визначеної структури особистості, емпіричних досліджень конкретизовано основні критерії та показники рівнів вихованості культури міжособистісної взаємодії: 1) когнітивний (розуміння суті, понять, ознак, функцій цього особистісного утворення; самооцінка та оцінка іншими даної характеристики гуртківця; очікування дій (поведінки) від інших та усвідомлення значення товаришів для учня; впевненість у партнерах, обізнаність із способом їх життя); 2) емоційно-ціннісний: активна складова, показниками якої є спрямованість, діловитість, ставлення до людей, ставлення до себе, чесність, та реактивна складова, показниками якої є негативізм, поступливість, залежність, конформізм, чуйність; 3) діяльнісно-практичний: активність учня у наданні допомоги та її домінантні форми; участь у спільних заходах; виконання громадських доручень згідно з посадами адміністративно-господарчого та краєзнавчого блоку; 4) регулятивно-мотиваційний: статус учня в групі; ставлення учня до товаришів і гуртка загалом; самооцінка; мотиви вибору товаришів.

Доведено доцільність чотирьохрівневої характеристики вихованості якостей культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у залежності від частоти і сили їх прояву (номінальний, середній, достатній і високий).

3. Констатувальний етап експерименту засвідчив, що переважна більшість школярів знаходиться на середньому (38,5%) і достатньому (28,9%) рівнях вихованості зазначеної якості. Значна частина респондентів має номінальний рівень – 22,4%. З проведеного аналізу зроблено висновок про недостатню сформованість (нестійкість і невизначеність) духовних пріоритетів досліджуваних колективів учнів загальноосвітнього навчального закладу, які брали участь в опитуванні. Морально-етичні цінності (відповідальність, терпимість, потреба у вірних і хороших товаришах, реалізації себе у спільній діяльності) є важливими складовими культури взаємовідносин, однак вони не посідають у ранжуванні пропонованих цінностей пріоритетні позиції.

4. Обґрунтована у дисертації система виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи в умовах ТКД відображає взаємозв'язок цільового, змістового, процесуального блоків та блоку управління, педагогічних умов (опора на особистісні цінності, пізнавальні інтереси школярів та туристські традиції гуртка; максимальне використання виховних можливостей позаурочної (гурткової) діяльності для безпосередньої комунікації між учнями; доцільне поєднання традиційних та інноваційних організаційних форм і методів суспільно активної діяльності гуртківців), діагностичного інструментарію та результату. У процесуальному блоці визначено сукупність взаємодоповнюючих форм навчально-виховної діяльності: відвідування практичних занять (тренувань) туристського гуртка та безпосередньо туристські подорожі (екскурсії, походи), виконання учнями громадських обов'язків, додаткового проведення тематичних занять факультативу та спецкурсу; залучення батьків до роботи педагогічного семінару з метою паралельного впливу на особистість учня; проведення індивідуальної виховної роботи, опора керівників гуртка на міжпредметні зв'язки з циклом гуманітарних дисциплін, застосування комплексу комунікативних вправ й тренінгів, залучення учнів до НДР тощо.

5. Перевірка ефективності пропонованої системи виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-краєзнавчій діяльності, що відображено у моделі, на основі туристсько-краєзнавчого циклу здійснювалася шляхом раціональних методів контролю і обліку результатів виховної роботи, оперативного зворотного зв'язку (діагноз, прогноз, організація, моніторинг, корекція).

Порівняльний аналіз результатів констатувального і формувального експериментів засвідчив, що якісні характеристики динаміки прояву рівнів культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи за визначеними компонентами, та характеристиками особистісного новоутворення в цілому в експериментальних групах вищі, ніж у контрольних. Так, приріст

питомої ваги кількості гуртківців з високим рівнем сформованості культури міжособистісної взаємодії в експериментальних групах зріс на 13,5% (у контрольних – на 6,1%); з достатнім – на 17,3% (8,2% – у контрольних); з середнім – зменшився відповідно на 17,4 та 8,1% й з номінальним – відповідно на 13,4% та 6,1%. Комплексний підхід до реалізації пропонованої моделі виховного впливу забезпечив можливість підвищити у гуртківців всі складові компоненти культури міжособистісної взаємодії.

Дисертаційне дослідження не претендує на остаточне розв'язання складної багатогранної та багатоаспектної проблеми культурологічної підготовки учня основної школи. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні гендерних особливостей та особистісних цінностей (ідеалів і життєвих пріоритетів) учнів різних вікових груп у процесі позаурочних форм навчальної діяльності, негативних і позитивних аспектів сучасних неформальних об'єднань молоді. Потребує вивчення передовий зарубіжний досвід організації виховної діяльності молодіжних об'єднань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Кан Ю. Б. Дитячий туризм як суспільне явище (виховний аспект) / Ю. Б. Кан // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет» імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Спецвип. Педагогіка. – С. 68 – 70.

2. Кан Ю. Б. Міжособистісна взаємодія – важливий фактор формування взаємин у дитячо-юнацькому туризмі (історико-соціальний аспект міжособистісної взаємодії) / Ю. Б. Кан // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 124. – С.114 – 118.

3. Кан Ю. Б. Аналіз досліджень в галузі туристсько-краєзнавчої діяльності / Ю. Б. Кан // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2009. – Спецвип. Педагогіка. – С. 46 – 49.

4. Кан Ю. Б. Вплив туристсько-краєзнавчої діяльності на формування культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи / Ю. Б. Кан // Збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. – Херсон, 2009. – Вип. 52. – С. 176 – 179.

5. Кан Ю. Б. Педагогічні можливості туристсько-краєзнавчої діяльності в системі соціально-психологічної корекції міжособистісних відносин учнів / Ю. Б. Кан // Збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. – Вип. 54. – Херсон, 2009. – С. 158 – 164.

6. Кан Ю. Б. Сучасні педагогічні технології дослідження культури взаємовідносин учнів основної школи (на прикладі туристсько-краєзнавчої діяльності) / Ю. Б. Кан // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний

педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Спецвип. Педагогіка). – С. 241 – 244.

7. Кан Ю. Б. Реалізація моделі виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої діяльності / Ю. Б. Кан // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2010. – Вип. 55. – С. 135 – 141.

8. Кан Ю. Б. Перевірка ефективності моделі туристсько-краєзнавчої діяльності, орієнтованої на оптимізацію міжособистісної взаємодії учнів основної школи (на прикладі туристських об'єднань) / Ю. Б. Кан // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Вип. 59. – Херсон: 2011. – С. 174 – 181.

Інші публікації

9. Кан Ю. Б. Міжособистісна взаємодія як важливий фактор формування взаємин у дитячо-юнацькому туризмі / Кан Ю. Б. // Вища школа України в умовах глобалізації та інтеграції : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 – 28 березня 2008 р., м. Черкаси). – Черкаси : вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 141 – 142.

10. Кан Ю. Б. Основні принципи та підходи щодо дитячо-юнацького туризму / Ю. Б. Кан // Актуальні проблеми юнацького спорту : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 – 26 вересня 2008 р., м. Херсон). – Херсон : вид – во ХДУ, 2008. – С. 251 – 254.

11. Кан Ю. Б. Врахування ризиків виникнення конфліктних ситуацій як сприятлива умова виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи (на прикладі туристських об'єднань) / Ю. Б. Кан // Актуальні проблеми юнацького спорту : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 – 23 вересня 2011 р., м. Херсон). – Херсон : вид – во ХДУ, 2011. – С. 175 – 179.

12. Кан Ю. Б. Основні організаційні форми туристсько-краєзнавчої роботи в системі позакласної (позашкільної) навчально-виховної діяльності / Ю. Б. Кан // Актуальні проблеми юнацького спорту : всеукраїнська науково-практична конференція (Херсон, 23 – 24 вересня 2010 р.). – Херсон : вид-во ХДУ, 2010. – С. 225 – 229.

13. Кан Ю. Б. Виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи як умова запобігання насильству в молодіжному середовищі (на прикладі туристсько-краєзнавчої роботи) / Ю. Б. Кан // Запобігання насильству та екстремізму в молодіжному середовищі : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (15 березня 2011 р., м. Херсон) / за ред. В. М. Великого, С. О. Моїсеєва. – Херсон, 2011. – С. 91 – 92.

14. Кан Ю. Б. Діагностика та педагогічні технології виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи – членів туристських об'єднань: / Ю. Б. Кан – Херсон : вид – во ХДУ, 2012 [навчально-методичний посібник]. – 180 с.

АНОТАЦІЯ

Кан Ю. Б. Виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у туристсько-краєзнавчій діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Тернопіль, 2012.

У дисертації уточнено сутність, функції, зміст і структуру культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи; конкретизовано критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, регулятивно-мотиваційний), показники та охарактеризовано рівні вихованості цього особистісного утворення.

Розроблено та експериментально перевірено систему виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи у гуртковій діяльності та відображено її у моделі, у якій взаємопов'язані цільовий, змістовий, процесуальний блоки, блок управління, психолого-педагогічні умови (опора на особистісні цінності, пізнавальні інтереси школярів та туристські традиції гуртка; максимальне використання виховних можливостей позаурочної (гурткової) діяльності для безпосередньої комунікації між учнями; доцільне поєднання традиційних та інноваційних організаційних форм і методів суспільно активної діяльності гуртківців), діагностичний інструментарій та результат. Визначено інтерактивні форми (туристський гурток, спецкурс, факультатив, методичний семінар для вчителів, педагогічний практикум для батьків, туристичні походи, екскурсії) та методи і прийоми роботи (стимулювання пізнавального інтересу, педагогічна вимога, саморегуляція, бесіда, спостереження, аналіз ситуації), орієнтовані на групові комунікативні взаємовідносини.

Ключові слова: туристсько-краєзнавча діяльність, учні основної школи, культура міжособистісної взаємодії, структурно-функціональна модель, система виховання культури міжособистісної взаємодії.

АННОТАЦИЯ

Кан Ю. Б. Воспитание культуры межличностного взаимодействия учащихся основной школы в туристско-краеведческой деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины. – Тернополь, 2012.

В диссертации уточнено сущность и функции, содержание и структуру культуры межличностного взаимодействия учеников основной школы, основными составными

компонентами которой являются коммуникативная направленность, опыт, деятельностный и мотивационный компоненты.

Культура межличностного взаимодействия учащихся основной школы как многоаспектный социально-психологический феномен – это сформированное интегральное личностное образование ребенка, которое характеризуется системой индивидуальных свойств, обеспечивает сознательное гармоничное сочетание его духовного мира с внешней социальной средой и содействует успешной коммуникации в коллективной деятельности.

Обосновано с учетом современных условий совокупность качеств учащихся основной школы, которые являются интегрированными показателями культуры взаимодействия личности.

Культура межличностного взаимодействия характеризуется: 1) усвоенным определенным объемом этико-моральных ценностей, социальных норм, принципов и модели поведения, принятых в обществе; 2) сформированными личностными свойствами, которые органически и последовательно внедряются во взаимоотношения с другими людьми в соответствии с требованиями и правилами человеческой жизнедеятельности; 3) умениями находить правильный тон в общении с окружающими во время коллективного общественно полезного труда (обучения); 4) адекватным отношением (объективная самооценка) к самому себе, к собственному становлению и совершенствованию и к другим детям (людям).

В диссертации разработано и экспериментально проверено педагогическую систему воспитания культуры межличностного взаимодействия учащихся основной школы в условиях туристического объединения и отражено ее в структурно-функциональной модели, в которой взаимосвязаны целевой, содержательный, процессуальный блоки, блок управления, психолого-педагогические условия (опора на личные ценности, познавательные интересы школьников и туристические традиции кружка; максимальное использование педагогических возможностей внеклассной деятельности для непосредственной коммуникации между учащимися; объединение инновационных и традиционных организационных форм и методов общественно активной деятельности кружковцев) и результат.

Конкретизированы критерии и показатели воспитанности культуры межличностного взаимодействия: 1) эмоционально-ценностный компонент – активная составляющая, показателями которой являются направленность, деловитость, отношение к людям, отношение к себе, честность, и реактивная составляющая, показателями которой являются негативизм, уступчивость, зависимость, конформизм, чуткость; 2) когнитивный компонент, показателями которого выступают понимание сущности культуры межличностных отношений (признаков, функций, социального значения); самооценка и оценка детьми культуры межличностного взаимодействия; ожидание действий (поведения) от других лиц; осознание значения товарищей для учащегося при занятиях в туристическом кружке; уверенность в товарищах, на которых можно положиться;

осведомленность в образе жизни своих товарищей); 3) деятельностно-практический компонент, показателями которого являются активность и преобладающие формы в оказании помощи; желательные формы работы для самореализации; участие в общих мероприятиях; выполнение общественных поручений в кружке в соответствии с должностями административно-хозяйственного и должностей краеведческого блока; 4) регулятивно-мотивационный – критерий, показателями которого являются статус учащегося в группе (коэффициент принятия группой); отношение учащегося к товарищам и кружка в целом (коэффициент принятия группы индивидом); социометрический статус учащегося; коэффициент самооценки; мотивы выбора друзей).

Разработанная модель педагогической системы предусматривала учет возрастных особенностей подростков, наполнения занятий туристического кружка активными методами воспитания (коммуникативные тренинги, деловые игры, индивидуальные задания, воспитательные беседы), активное участие в жизнедеятельности кружка через распределение участниками туристического объединения должностных обязанностей согласно разработанных краеведческих и административных должностей; дополнительное привлечение участников эксперимента к коммуникативно ориентированным факультативу и спецкурсу туристической тематики; комплексное сотрудничество родителей и педагогов относительно воспитания подростков, целеустремленная подготовка этих субъектов к взаимодействию с детьми путем их участия в педагогических семинарах-практикумах с целью повышения своего педагогического мастерства.

Ключевые слова: туристско-краеведческая деятельность, ученики основной школы, культура межличностного взаимодействия, структурно-функциональная модель, система воспитания культуры межличностного взаимодействия.

SUMMARY

Kan Y. B. Education of culture of interpersonal interaction of secondary school pupils in tourist and regional activity. – Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific level of the candidate of science in Pedagogy in specialty 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Volodymyr Gnatyuk Ternopil National Pedagogical University, the Ministry of Science and Education of Ukraine. – Ternopil, 2012.

The thesis specifies the sense, functions, content and structure of culture of interpersonal interaction of secondary school pupils; defines some criteria (cognitive, emotional and value, operational and practical, regulative and motivational), rates and it is characterized levels of education of this personality formation.

It is made and tested the system of education of culture of interpersonal interaction of secondary school pupils in a group activity and it is shown in a model where it is interconnected targeted, substantial, procedural ranges of issues, managerial block, psychological and pedagogical conditions (the

base on personality values, cognitive interests of pupils and tourist group traditions; maximal use of educational possibilities of outclass (group) activity for direct communication between pupils; proper connection of traditional and innovative organizational forms and methods of social active dynamic activity of group members), diagnostic tools and results. It is stated interactive forms (a tourist group, a special course, an optional class, a methodical seminar for teachers, a pedagogical workshop for parents, tourist tours, excursions) and methods and ways of work (stimulation of cognitive interest, pedagogical requirement, self regulation, conversation, observation, situational analysis), that are oriented on group communicative relations.

Key words: tourist and regional activity, secondary school pupils, culture of interpersonal interaction, structure and functional model, system of education of culture of interpersonal interaction.

Підписано до друку 12.03.2012 р. Формат 60x90/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 65

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2-Б,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР №33 від 06 грудня 2007р.
СПД Созанський А. М.